

פרקי גאולה

פרקים ב-ה

פרק ב

הקץ המגולה

א. סימני הקץ המגולה

הגמרא בסנהדרין (צח.) מביאה :

"ואמר רבי אבא: אין לך קץ מגולה מזה שנאמר: 'ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופרְיכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא' (יחזקאל לו,ח.)."

רבי אבא מתאר את הסימן המובהק לקץ המגולה: כשתקיים נבואתו זו של יחזקאל בדבר נתינת הפירות בעין יפה, לעם ישראל שישוב לארצו. רש"י מבאר: "כשתתן ארץ ישראל פרותיה בעין יפה אז יקרב הקץ, ואין לך קץ מגולה מזה" (ר"ה מגולה מזה, שם).

על דבריו אלה של רבי אבא אין חולק ומערער, אך אנו מבקשים לשאול: מה מקור דבריו? מנין לו שזהו הסימן המובהק לתום הגלות ולראשית הגאולה? מבאר המהרש"א (שם): "לפי שכל זמן שאין ישראל על אדמתם אין הארץ נותנת פירותיה כדרכה, אבל כשתחזור ליתן פירותיה - זהו קץ מגולה..."

ב. הארץ מחכה לבניה

מקור הדברים בפסוק בפרשת בחוקותי, המובא בתוך פסוקי העונשים: "ואם לא תשמעו לי... והשמתי אני את הארץ ושממו עליה אויביכם הישבים בה" (ויקרא כו,ד-לב).

במבט ראשון מדובר כאן בעונש מן העונשים. בא רש"י ופוקח את עינינו להבנה מחודשת בפסוק זה:

"והשמתי אני את הארץ - זו מדה טובה לישראל, שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצם שתהא שוממה מיושביה".

מה שנראה היה, אפוא, כקללה, היא עבורנו דוקא ברכה, שמשמעותה: כל זמן שאנחנו לא נשב על אדמתנו - גם אויבינו לא יוכלו ליישב אותה. מקורם של דברי רש"י אלו הוא בספרא (בחוקותי יא), שם מסרו לנו חז"ל מידע מוקדם, כבר בימי חורבן בית המקדש¹: שכשאנחנו לא נהיה בארץ - היא תהיה שוממה ואויבינו לא יוכלו ליישב אותה.

1. דאמר ר' יוחנן: סתם מתניתין - ר' מאיר, סתם תוספתא - ר' נחמיה, סתם ספרא - ר' יהודה, סתם ספרי - ר' שמעון, וכולהו אליבא דר"ע. (סנהדרין פו, א').

הרמב"ן, שחי כאלף שנים אחרי החורבן, עלה בעצמו לארץ וראה במו עיניו את שוממותיה, כותב בפירושו לתורה:

"מה שאמר בכאן 'ושממו עליה אויביכם' היא בשורה טובה מבשרת בכל הגליות, שאין ארצנו מקבלת את אויבינו, וגם זו ראייה גדולה והבטחה לנו. כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר היתה נושבת מעולם והיא חרבה, כמוה, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם".

יושם לב לניסוח של הרמב"ן- "אין ארצנו מקבלת את אויבינו" - המתייחס לא"י כאל אישיות, משל היה מדובר באדם המקבל על פי רוב את אורחו במאור פנים, אבל א"י אינה כן: היא סוגרת את עצמה ואיננה מקבלת את אויבינו. א"י איננה המקום היחיד על פני כדור הארץ שנחרב במהלך הדורות מסיבות שונות, אך רק בה לא צלחו נסיונותיהם של אנשים ליישבה מחדש. שמא תאמר: לא היה לה מי שירצה ליישב אותה? משיב על כך הרמב"ן: "וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם". יצויין, כי בזמן שארץ ישראל עמדה בשממונה יושבו חלקים חדשים בעולם כמו אוסטרליה ואמריקה, ומאידך - המקום שהפך במרוצת הזמן קדוש לכל הדתות הגדולות נשאר בשממונו, חרף שאיפותיהן של אומות רבות לתקוע בו יתד.

רבנו בחיי, שכתב את פירושו לפני כשבע מאות שנה, עומד על אותו עקרון ממש, אך מוסיף לו נקודה משמעותית:

"...ומזה אמר שאף היושבים בה ינהגו שממה עליה, שלא יבנו עליה חומה ומגדל, וכל האומות ישתדלו לבנותה ואין להם כח, ויש בזה סימן גדול לישראל, שמיום שחרבה לא קבלה אומה ולשון, ולא תקבל עד שישבו אפרוחיה לתוכה...".

יש כאן תיאור מופלא של הארץ הממתינה לבניה שישבו אליה. אנו מכירים ציפורים הנאמנות לקן שלהן, אבל איננו מכירים קן שנשאר נאמן לציפורים שלו! כדאי לשים לב לביטוי המיוחד "חומה ומגדל", בו משתמש רבנו בחיי לציין את השממה - "שלא יבנו עליה חומה ומגדל". ואילו אנו, עם שובנו לארץ, היתה תקופה שנקראה "חומה ומגדל", ובדרך זו יישבנו מחדש את ארצנו. שבע מאות שנה אחרי שנכתבו דברי רבנו בחיי אנו יכולים להעיד שכך בדיוק היה. עד שחזרנו לארץ היא היתה ארץ-מדבר, לרבות ההשלכות הכרוכות בכך, כולל מחלות.

פרופסור אנגלי בשם ג'ון פוסטר דוסון, כתב לפני מאה ושנים עשרה שנה: "עד היום הזה לא הצליחה שום אומה להתבסס כאומה בא"י. שום אחדות לאומית ושום רוח לאומית לא קנו להם אחיזה שם. אותו ערב רב של שבטים מדולדלים

שישבו בה החזיקו בה רק כאריסים סתם, כבעלים עראיים, שכפי הנראה בעליל הם מחכים לאלה הזכאים לבעלות קבע על האדמה. "אדמת מריבה" עמ' 113).

מה מרתק לשמוע תיאור מציאותי כזה, עדות מפי מתבונן חיצוני שאינו יהודי, שארץ ישראל מחכה לבעלים האמיתיים שעתידים לחזור, ממש כפי שתואר בדברי רבותינו.

בכך נסגר המעגל, שפתחנו בדברי ר' אבא על סימני הקץ המגולה. בררנו שדבריו מבוססים על מציאות שאנו ראינו בעינינו, שכל זמן שלא היינו פה, הייתה א"י כמדבר וריחפה עליה קללת השימון; ואילו כשחלפה הקללה ופינתה את מקומה לברכת הפיריון - "ואתם הרי ישראל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לעמי ישראל כי קרבו לבוא" (יחזקאל לו, ח) - כשא"י מתחילה לתת את פריה בעין יפה, זה הסימן המובהק לגאולה, 'קץ מגולה'.

ג. 'ברכת השנים' וברכת 'קבוץ גלויות'

הגמרא במגילה (מגילה יז): מבררת את פשר סדרן של ברכות שמונה עשרה, ובתוך כך שואלת:

"ומה ראו לומר 'קבוץ גלויות' לאחר 'ברכת השנים', דכתיב: 'ואתם הרי ישראל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לעמי ישראל כי קרבו לבוא' (יחזקאל לו, ח)."

רש"י: "אלמא קבוץ גלויות בעת ברכת השנים היא". כשישנה 'ברכת השנים' אז מתקיים 'קבוץ גלויות'; כשמתקיים "ואתם הרי ישראל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לעמי ישראל כי קרבו לבוא" (יחזקאל לו, ח), דהיינו 'ברכת השנים' - אז ממשמש ובא קיבוץ הגלויות, ישראל חוזרים לארצם, ומתנהל תהליך הגאולה.

"בפרק חלק מפורש דאין לך קץ מגולה מזה שנאמר 'ואתם הרי ישראל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ' (מהרש"א, שם), כלומר: יש קשר בין ברכת 'קבוץ גלויות' לברכה שלפניה 'ברכת השנים' - 'ברכת השנים' היא המפתח ל'קבוץ גלויות'.

ולמעשה קבע הרב זצ"ל בודאות:

"כן, אתחלתא דגאולה ודאי הולכת ומופיעה לפנינו. אמנם לא מהיום התחילה הופעה זו, רק מאז התחיל הקץ המגולה להגלות, מעת אשר הרי ישראל החלו לעשות ענפים ולשאת פרי לעם ישראל אשר קרבו לבא, התחילה אתחלתא זו".

(אגרות הרא"ה, אגרת תתעא)

דברים אלו נכתבו לפני שמונים ושתיים שנה, וכבר בשלב המוקדם ההוא קבע הרב זצ"ל כי כמה עשרות שנים לפני התחילה 'אתחלתא דגאולה' - מאז החל הקץ המגולה להגלות, יהודים חזרו לארץ וא"י החלה להבנות ולתת את פירותיה בעין יפה.

פרק ג

קיבוץ גלויות

א. הגאולה המשיחית וקיבוץ גלויות

"המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש, ומקבץ נדחי ישראל... וכל מי שאינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו, שהרי התורה העידה עליו (על המשיח), שנאמר: 'ושב ד' א-להיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים ... אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ד' א-להיך ... והביאך ד' א-להיך אל הארץ' (דברים ל, ג-ה)."

(רמב"ם, הלכות מלכים יא, א)

מדברי הרמב"ם עולה שהמקור למשיח בתורה הוא קיבוץ גלויות². קיבוץ גלויות הוא סימפטום של הגאולה המשיחית. הרמב"ם אף כתב בהמשך דבריו: "ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו ע"י כל הנביאים" (שם). דוקא אנו שחיים בדור זה של קיבוץ גלויות, והדבר נראה לנו כל כך פשוט, ומבחינה מסויימת אנו אפילו דשים ענין זה בעקבינו, דווקא אנו צריכים להבין, שקיבוץ גלויות הוא סימפטום של הגאולה המשיחית.

ב. קיבוץ גלויות - תחיית המתים

"כי מעת שחרב הבית יצאה רוחנו, עטרת ראשנו, ונשארנו רק אנחנו, הוא גוף שלה בלא נפש. ויציאה לחו"ל הוא הקבר, ורימה מסובבת עלינו ואין בידינו להציל - הן עכו"ם האוכלים בשרנו, ומ"מ היו חבורות וישיבות גדולות עד שנרקב הבשר והעצמות נפזרו פיזור אחר פיזור. ומ"מ היו עדיין העצמות קיימות שהן הת"ח שבישראל מעמידי הגוף, עד שנרקבו העצמות ולא נשאר אלא תרווד רקב מאתנו ונעשה עפר, שחה לעפר נפשינו. ואנחנו מקוין עתה לתחית המתים 'התנערי מעפר קומי...'(ישעיה נב, ב), ויערה רוח ממרום עלינו."

(הגר"א, ליקוט ט', סוף הביאור לספרא דצניעותא)

2. מקור דברי הרמב"ם: "רחם זו שרקק. אמר ר' יוחנן: למה נקרא שמו רחם? כיון שבא רחם באו רחמים לעולם. אמר רב ביבי בר אביי: והוא דיתבי אמידי ועביד שרקק, וגמירי דאי יתיב אארעא ושריק אתא משיחא, שנאמר: 'אשרקה להם ואקבצם' (זכריה " חולין סג.) - בשם מר"ר הרב צבי יהודה זצ"ל.

הגר"א מדמה את התהליכים ההיסטוריים של עם ישראל לאדם שמת וניטלה ממנו נשמתו, כך גם חורבן הבית הוא כניטלת הנשמה של כלל ישראל. וכמו שאדם שניטלת נשמתו - קוברים אותו, כך גם כלל ישראל, לאחר חורבן בית המקדש, מגיע לקבר, שהוא היציאה לח"ל. וכמו התהליך במותו של אדם, שלאחר שהנשמה ניטלת, והאדם נקבר, רימה מסובבת את האדם עד שהבשר נרקב, והעצמות מתפזרות, כך גם גלותו של עם ישראל התחילה כשהוא היה מרוכז, ובהמשכה הוא התפזר לכל עבר. וכמו שהעצמות מעמידות את הגוף, כך גם תלמידי החכמים החזיקו את עם ישראל, "ולא נשאר אלא תרווד רקב מאתנו ונעשה עפר, שחה לעפר נפשינו" מהבחינה הלאומית. עולה מדברי הגאון, שהימצאותו של עם ישראל בגלות היא כמציאות הגוף בקבר, ואם כן, גאולה וקיובוץ גלויות הן תחיית המתים במובן הלאומי.

"אמר החבר: אמת הוא ששורש החכמה מופקד בארון אשר הוא במדרגת הלב... ומשם תצאנה שתי החכמות: חכמת התורה, ונושאה - הכהנים, וחכמת הנבואה, ונושאה - הנביאים... והם ראש האומה.

אמר הכוזרי: אם כן, אתם היום גוף בלא ראש ובלא לב.

אמר החבר: כן הוא, כאשר אמרת, ועוד: ולא גוף, אבל - עצמות מפוזרות, כמו העצמות היבשות אשר ראה יחזקאל, ועם כל זה, מלך כוזר, העצמות אשר נשאר בהן טבע מטבעי החיים, וכבר היו כלים לראש וללב ורוח ונפש ושכל, טובים מהגופות המצויירות (=מגולפות) מאבן וסיד בראש ועיניים ואוזניים וכל האברים, ולא חלה בהם מעולם רוח חיה, ואי אפשר שיחול בהם, אך המה צורות דומות לצורות אדם ואינם אדם."

(כוזרי, חלק שני כח-ל)

ר' יהודה הלוי מזכיר את הפסוקים ביחזקאל: "כה אמר ד' א-לוהים הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל" (יחזקאל לז,ב). מדברי הנביא עולה בבירור שהגלות היא קבר, וההבאה אל אדמת ישראל היא עליה מן הקבר. דברים אלו מלמדים אותנו כי המשמעות של קיבוץ גלויות היא תחיית המתים במובן הלאומי. כך מביא רש"י (סנהדרין צב: ד"ה משל הי"ה): "שהיה מרמז להם על הגלות, כאדם מת שחוזר וחי, כך ישראל ישובו מן הגלות." - משמעותו של קיבוץ גלויות, איפוא, היא תחיית המתים מבחינה לאומית.

ג. קיבוץ גלויות - בריאה חדשה

"תִּקְבֵּת זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל י-ה" (תהלים קב,ט). מפרש רש"י: "ועם נברא" - שנעשה בריה חדשה לצאת מעבדות לחירות, מאופל לאור גדול" - גאולה היא בריאה חדשה. ור' אברהם אבן עזרא: "וטעם 'ועם נברא' - כי יהיה נברא בשוב ד' שבות ציון" - קיבוץ גלויות הוא בריאה חדשה.

וכך כותב בעל ה'שועות מלכו', בערב ש"ק פרשת מצורע בשנת תרנ"א: "ואין ספק שהיא (=ישוב ארץ ישראל) מצווה גדולה כי הקיבוץ הוא אתחלתא דגאולה" ('שועות מלכו' סי' סו). והאמת היא שהדברים מופיעים כבר בפסוקים ביחזקאל (פרק לו) - השלב הראשון בגאולה העתידה, שבתהליכה אנו חיים, הוא "ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם" (כד). אם כן, קיבוץ גלויות שייך לאתחלתא דגאולה.

ד. ברכת 'בונה ירושלים'

"'בונה ירושלים ד' נדחי ישראל יכנס' (תהלים קמז,ב) - אמר רבי שמואל בר נחמני: מסורת אגדה היא שאין ירושלים נבנית עד שיתכנסו הגלויות. ואם יאמר לך אדם שנבנית ולא נתכנסו הגלויות אל תאמין, שנאמר: 'בונה ירושלים ד' נדחי ישראל יכנס' (שם)."

(ילקוט שמעוני, תהלים קמז)

יש לשים לב לשני דברים:

(א) מי מכנס את נדחי ישראל? ריבונו של עולם. הקב"ה מכנס את נדחי ישראל! קיבוץ הגלויות שראינו בדורנו, כולל גם בשנים האחרונות ועוד מצפים אנו להשלמתו, מתרחש מפני ש'נדחי ישראל יכנס'. הקב"ה מכנס את נדחי ישראל.

(ב) קיבוץ גלויות הוא הבסיס לבנין ירושלים. ויש להוסיף ולומר: שלמות בנין ירושלים כוללת את בית המקדש. בנין בית המקדש שייך לבניינה של ירושלים. ראה חותכת לכך נמצאת בתפילת "הביננו", שבה כנגד ברכת 'בונה ירושלים' מופיע: 'וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתיקון היכלך'. ולכאורה יש לשאול: מה התוספת 'תיקון היכלך' שייכת לכאן? אלא מכאן אנו למדים ש'תיקון היכלך' שייך לבנין ירושלים. בנין ירושלים השלם קשור לבנין המקדש³, ובנין המקדש משלים את בנינה של ירושלים. אם נתבונן נראה שהענין כתוב בברכה עצמה: "ותשכן בתוכה כאשר דברת", ובנוסחים מסויימים אף פותחים כך את הברכה: "ותשכון בתוך ירושלים עירך כאשר דברת".

על בנין ירושלים והמקדש אומר המדרש: 'ואם יאמר לך אדם שנבנית ולא נתכנסו גלויות אל תאמין' כלומר, יש צורך בקיבוץ גלויות, והוא המוביל לבנין ירושלים והמקדש.

3. וזה לשון הב"ח (א"ח סי' קיח): "... כל זה דהיינו בנין בית המקדש ובנין כסא דוד הוא מענין בנין ירושלים ממש, שהרי בית המקדש וכסא דוד הכל הוא נבנה בתוך ירושלים, וגם יש להם שייכות אל ירושלים ...".

פרק ז

הכיסופים לגאולה

א. "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו"

נפתח בדברי החתימה של ספר הכוזרי:

"אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד, כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו' (תהלים קב,יד) - רוצה לומר, כי ירושלים אמנם תבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיחוננו אבניה ועפרה."

(כוזרי, חלק חמישי אות כז)

הגאולה בוא תבוא "כשיכספו בני ישראל לה", והכיסופים צריכים להגיע ל"תכלית הכוסף", ותכלית הכוסף משמעותה, משיגיעו הכיסופים לידי מעשה, דהיינו "יחוננו אבניה ועפרה". קביעתו זו של ר' יהודה הלוי מקורה בדברי נעים זמירות ישראל: "אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד", אימתי זה יהיה? "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו".

דברים בכיוון זה כתב גם 'אור החיים' (ויקרא כה, כה): "והגאולה תהיה בהעיר ליבות בני אדם, ויאמר להם: הטוב לכם כי תשבו חוץ גולים מעל שלחן אביכם..." - אימתי תהיה הגאולה? כשאנחנו נתעורר ונבין כי איננו יכולים יותר לסבול את הגלות, כשנחליט שאיננו רוצים יותר לשבת בחוץ לארץ, גולים מעל שלחן אבינו. הכל תלוי בהתעוררות שלנו.

דברים חד משמעיים בדבר הצורך בהתעוררות מעשית שלנו מדגיש הרב יששכר שלמה טייכטל בספרו 'אם הבנים שמחה':

"ואל תבהל ברוחך לדון ולפסוק שאין לנו לעשות דבר בעניני הגאולה אלא נהיה ב'שב ואל תעשה' ונמתין עד שיבוא המשיח, והוא ישא אותנו על כנפי נשרים לארצינו ולנחלתינו, כאשר רבים מבני עמינו ואפילו רבנים וגדולי תורה חושבים ומתארים לעצמם כן בענין גאולתינו... וגרם לו זאת יען שלא ירד לעמקה של הלכה זו שהיא אחת מן ההלכות העמוקות... ומי שלא העמיק בה אין לו שום השגה בזה, ואביא לך לדברי תנא דמסייע לי הלא הוא הצדיק המקובל החכם הספרדי הנ"ל (ר' יהודה אלקלעי) וזה לשונו: 'ולא תעלה על דעתך שהקץ והגאולה... וביאת משיחינו אחד הוא ויבוא הכל בבת אחת וביום אחד כי באמת שני דברים המה ויש לכל אחד עת וגבול וזמן לכל חפץ... והאומר שראשית הגאולה תהיה על ידי משיח בן דוד כמו שמקיים דלת עמי הארץ, הוא כמי שאומר שקודם אור הבוקר יזרח השמש, שהם דברים בטלים ומבוטלים, והרעה הגדולה

הנמשכת מן הדעה הנפסדת הזאת הוא מורגש, והנסיון יוכיח. והדבר הזה מצוה לאומרו בפני עמי הארץ, וברוך המקדש שמו ברבים, ולפי דעתי המסתיר את הדבר הזה הוא מחלל שם שמים בסתר..."

(פרק שלישי אות כ)

ב. "כי בא מועד" והשתקפותו במציאות

ההתעוררות שלנו מעידה "כי בא מועד". העובדה שלא התעוררנו לפני אלף ולפני חמש מאות שנה אלא רק בדורות האחרונים היא סימן שהיתה "אתערותא דלעילא", שהביאה ל"אתערותא דלתתא" המעשית שלנו דוקא בדור הזה. למרות שעם ישראל היה קשור לארצו וציפה לגאולה במשך כל הדורות, לא קיבלה ציפיה זו משמעות מעשית והיתה מרוחקת מהמציאות, ואף שהאמינו בגאולה – אמונה זו לא הביאה אותם לידי מעשים. העובדה שאנחנו כן התעוררנו למעשים מעידה על התעוררות עליונה לגאולת ישראל.

דברים אלו אומר הגאון רבי יהושע מקוטנא בתשובה שנכתבה לפני למעלה ממאה שנים, ושהתיחסה להתעוררות לעליה לארץ:

"ובפרט עתה שראינו התשוקה הגדולה, הן באנשים פחותי ערך הן בינונים הן בישרים בלבותם, קרוב לודאי שנתנוצץ רוח הגאולה."

(ישועות מלכו, י"ד סוף סימן סו)

העובדה שראינו התעוררות שכוללת את כלל ישראל, התעוררות שמקיפה חוגים שונים ורחבים, בהם אנשים הרחוקים מתורה ומצוות, בינונים וישרים בלבותם, היא סימן ממרומים שנתנוצץ רוח הגאולה.

בהקשר זה נציין כמה עובדות הקשורות לשחרור ירושלים, הממחישות את דברי בעל ה'ישועות מלכו'. ארועים אלו שהתרחשו בשנת תשכ"ז, שנת שחרורה של ירושלים, במבט לאחור קשה להסביר אותם, אם לא בדרך של התנוצצות רוח ממרומים. יש להניח כי היו עוד עובדות דומות שמצביעות על אותו ענין.

*

לקראת חודש טבת באותה שנה היתה התעוררות מיוחדת אצלנו בישיבה, של רצון לעלות לירושלים ולהיות קרובים, עד כמה שניתן היה אז, לעיר העתיקה. אין שום הסבר הגיוני לרצון המיוחד הזה. כל הישיבה עלתה לירושלים והשתדלנו להיות קרובים, ככל שניתן היה, לחומות העיר העתיקה, ואז זה לא היה פשוט. עלינו כולנו על גג גבוה כדי להשקיף אל מעבר לחומה, וכל אחד קרע קריעה מדין "הרואה את ירושלים בחרבנה" (מ"ק כו.). לאחר שחרור ירושלים סיפרה אם אחת על בנה, שבתחילה רצה לבוא ולשאול האם מותר לאחות את הקריעה הזאת, אך לאחר השחרור כבר לא רצה לשאול ואמר לה שהוא ישמור את החולצה הזאת למזכרת, על שבאותה שנה בה קרע קריעה על ירושלים בחורבנה, זכה גם לראות את ירושלים בשחרורה.

*

בחודש אדר התקיים בישיבה כנס של כיתות י"ב מכל ישיבות בני-עקיבא. באותם ימים עוד קיימו כנסים בשבתות, שמגמתם הייתה לעורר להמשיך ללמוד בישיבות. במוצאי שבת התקיים סימפוזיון בבית המדרש. אחד מן המשתתפים אמר בדבריו את המשפט הבא: "אנחנו צריכים לראות את עצמנו כחיילים ששוכבים למרגלות הר הבית כדי לכבוש אותו". הדובר היה הרב חנן פורת, שזכה להיות בין משחרי ירושלים. באותה עת, מי בכלל חלם על כיבוש ירושלים? אלוף פיקוד המרכז באותם ימים, עוזי נרקיס ז"ל, סיפר, שלא רק שאנחנו לא תכננו לכבוש את ירושלים, אלא אף עשינו הכל כדי לא לכבוש אותה!

*

באותה שנה, בפסח, התקיימה הועידה הארצית של בני-עקיבא בירושלים. באותה ועידה הציע חבר, אמנון שפירא, כי יוחלט שהועידה הבאה תתכנס בעיר העתיקה בירושלים. ההצעה עוררה מהומה, והיא הובאה להכרעת הועדה המתמדת. כדי שהחלטה לא תראה כהחלטה פוליטית, הציעה הועדה המתמדת את ההחלטה הבאה, שאכן התקבלה באותה ועידה: "הועידה מטילה על ההנהלה הארצית לפעול להחדרת התודעה של ירושלים העתיקה בין חברי הארגון".

*

באותה שנה עלה רעיון לקיים מרוץ לפיד ממשטרת בר גיורא, המקום בו אפשר היה להשקיף על גוש עציון, לכיוון הישיבה. מרוץ הפיד יצא בד' אייר, יום נפילת הגוש. במפקד הסיום של המרוץ שנערך בישיבה, סמוך לכניסת יום העצמאות תשכ"ז נאמר: "אנחנו עוד נחזור לגוש עציון"!

*

בליל אותו יום העצמאות דיבר מו"ר הרב צבי יהודה זצ"ל במסיבת יום העצמאות בישיבת 'מרכז הרב' ותוך כדי דבריו זעק: "איפה חברון שלנו - אנחנו שוכחים את זה?! ואיפה שכם שלנו - אנחנו שוכחים את זה?! ואיפה יריחו שלנו - אנחנו שוכחים את זה?! איפה כל רגב ורגב? כל חלק וחלק של ארבע אמות של ארץ ד'? הבידינו לוותר על איזה מילימטר מהן? חלילה חס ושלום!" לקראת אותו יום העצמאות גם חובר, כידוע, השיר "ירושלים של זהב".

*

מלחמת ששת הימים פרצה ביום שני, וביום רביעי נכבשה ירושלים. ביום שני בלילה, בעת ששררה האפלה, הוחלט בישיבה להיות ערים כל הלילה וללמוד

מעניני ירושלים, אולי יהיה בזה כדי לעזור לשחרורה של ירושלים, אף שאיש עוד לא חשב אז על שחרור ירושלים (וכבר הוזכרו דברי האלוף עוזי נרקיס ז"ל בענין).

*

כשמצרפים יחדיו את כל הדברים הללו רואים בעליל את ההתעוררות שהיתה, כאילו ירד משהו ממרום והתנוצצה רוח הגאולה. כשמסתכלים על הארועים בהיבט היסטורי רואים כיצד הכיסופים המעשיים שלנו הם ביטוי של 'אתערותא דלעילא'. כמה מתאים להזכיר כאן את דבריו של הרב דון יוסף אבן יחיא - שר' שלמה אלקבץ מחבר 'לכה דודי' מכנה אותו "החכם הא-לוהי המקובל רבי דון יוסף" – דברים שנכתבו ונדפסו כבר בשנת רפ"ח, לפני כחמש מאות שנה! :

"בסוף החמשת אלפים ושבע מאות שנה לבריאת העולם (=שנת ת"ש) בקירוב, אם מעט קודם או מעט אחר כך, יבוא קיצנו בעזרת ד' למען יוכלו לשבת בני ישראל בטח על אדמתם..."

פרק ה

רשות האומות ועזרתם

"וברשיון מלכי האומות ובעזרתם ילכו לארץ ישראל... ויהי המלכות ההיא נמשך ואינו פוסק לעולם."

(רמב"ן, פירוש לשה"ש ח, יג)

כבר לפני כ-750 שנה כתב הרמב"ן, שחזרתנו לארץ תהיה ברשיון מלכי האומות ובעזרתם. למותר לציין, שהרמב"ן טרם שמע על הצהרת בלפור או על החלטת חבר הלאומים, ובכל זאת כתב שהמלכות שתיכונן בנסיבות אלו לא תיפסק לעולם.

על עקרון זה עמדו גדולי ישראל בכל הדורות - ראשונים ואחרונים - ובפרק זה נביא לקט מדבריהם.

הרד"ק (תהלים קמו, ג) כתב: "אל תבטחו בנדיבים בנן אדם שאין לו תשועה" - שאם לא ברצון האל אין ביד האדם להושיע חבירו מצרתו, כי לה' לבדו התשועה, והוא יסובבנה על יד בני אדם, כמו שסובב תשועת גלות בבל על ידי כורש, וכן לעתיד יסבב גאולת ישראל על ידי מלכי הגוים שייעזר את רוחם לשלחם".

מבאר הרד"ק, שהתשועה האמיתית היא מידי הקב"ה אך היא מסובבת כך שתיעשה ע"י בני אדם. הוא אף מביא דוגמה הסטורית לכך - תשועת ישראל מגלות בבל על ידי כורש מלך פרס. והרד"ק מוסיף וקובע, שכך גם תהיה הגאולה העתידה, שתתעורר בעזרת מלכי הגוים.

בפירושו לפרשת תולדות כתב רבנו בחיי (בראשית כח, ו):

"וכשנתקיימו הברכות ליעקב שהוא השלישי לאבות יש לנו בזה הבטחה גדולה בגלותנו השלישי (=גלות אדום, לה קדמו שתי גלויות, מצרים ובבל) שיתקיימו בנו בזמן הגאולה, וכשם שמצינו ששרו של עשו הסכים על הברכות שנאמר: 'ויברך אותו שם' (בראשית לב, ל), כן בזמן הגאולה עתידים מלכי הגוים שיסכימו בברכותינו, והוא שהבטיחנו הנביא (ישעיהו מט, כג) 'והיו מלכים אִמְנִין ושרותיהם מִיְנִיקְתִּין אִפִּים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו וידעת כי אני ד' אשר לא יבשו קוֹי'".

אף בעת שהחלה הציונות הרעיונית והמעשית לפעול פעולותיה בדורותינו, התייחסו רבותינו אל ההתרחשויות מתוך אותה נקודת מוצא.

כך כתב, למשל, הרב צבי הירש קאלישר זצ"ל: "ראשית הגאולה תהיה על ידי סיבה טבעית מבני אדם ועל ידי רצון המלכויות לקבץ מעט מני פזורי ישראל לאדמת קודש" (דרישת ציון עמ' ריא).

לדבריו אלו נוסף את דברי חברו, הרב יהודה אלקלעי זצ"ל: "גאולת ישראל תהיה על ידי מלכי הארץ" (כתבי הרב יהודה אלקלעי עמ' 532 אות ט). המלבי"ם כותב במכתבו לרב קאלישר: "תחילה יתישבו אנשים מבני ישראל בארץ ישראל ברשיון מלכי הארץ הישרים והחסידיים, ויהיה ישוב ארץ ישראל קודם ביאת המשיח..." (מתוך ספר 'שיבת ציון' ח"ב עמ' 3).

במבט לאחור אנו יכולים להעיד שכך בדיוק היה: ראשית ניתנה הצהרת בלפור שנכתבה עוד בתקופת מלחמת העולם הראשונה (ט"ב מרחשוון תרע"ח)⁴, בה צוין כי בריטניה "רואה בעין יפה את ייסודו של בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל". לאחריה (קיץ תרע"ט) התקבלה החלטת חבר הלאומים בסן-רמו להחזיר את ארץ ישראל לעם ישראל, ולאחר מכן (ט"ב כסלו תש"ח) החלטת האו"ם אחרי מלחמת העולם השנייה על הקמתה של מדינת ישראל.

חשוב לזכור כי אותה הצבעה גורלית בעצרת האומות המאוחדות, שהיום אולי אינה נראית לנו כה יוצאת דופן, נערכה בימים בהם כל ענין שהגוש המערבי החליט להצביע בעדו הצביע גוש המזרח נגד וכן להיפך, בלא קשר לנושא ההצבעה; האחד אמר יום, השני ענה: לילה. והנה, ביחס לתקומתה של מדינת ישראל, שתי המעצמות העולמיות היריבות - אמריקה ורוסיה, הרימו יחד אצבע בעד.

כל אלו הם מעשי ד' לגאולת ישראל. זוהי הפקידה הא-להית בדורנו ע"י אומות העולם, כמו שבבית שני יצאה אל הפועל על ידי כורש - "כה אמר ד' למשיחו לכורש" (ישעיהו מה,א).

4. מכתב מאת הלורד ארתור בלפור שהועבר אל הפרציה הציונית של בריטניה באמצעות הלורד רוטשילד: "ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה את ייסודו של בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל, ותעשה את מיטב מאמציה להקלת השגתה של מטרה זו, מתוך הבנה ברורה שלא ייעשה דבר העלול לפגוע בזכויות האזרחיות והדתיות של העדות הלא-יהודיות בארץ ישראל ולא בזכויותיהם ובמעמדם המדיני של היהודים בכל ארץ אחרת".